

toga razloga dva puta citiraju neki oblici riječi koji na prvi pogled izgledaju sasvim identično, npr. *пѣрокъ*. Na broj jedinica formi u indeksu svakako utječe i određivanje granice riječi. Tako npr. povratna zamjenica *ѡ* uvijek ide uz glagole i ne smatra se samostalnom riječju, dok se negacija takvom smatra. Složeni se prilozi obično pišu neodvojeno (*въскорѣ*, *въслѣ*, *всчисла*, *ѡвѣсждѣ*, ali *въ тѣце*) kao i zamjenice i prilozi s partikulom *же*. Homoforme se u ovom indeksu ne razlikuju. S obzirom na to da je korišteni redosljed azbuke netradicionalan (usp. smještaj slova *ѡ* ispred *к*, neuobičajeni kraj azbuke) i da azbučni redosljed ima i druge specifičnosti, npr. nadredna slova ne utječu na smještaj forme u azbučni red, snalaženje u indeksu olakšalo bi detaljnije objašnjenje i navođenje poretka svih grafema i njihovih raznovidnosti. Na str. 425. navedena su uglavnom ona slova koja se mogu naći u početku riječi. Ni azbuka ispred obratnoga indeksa (str. 553) ne pruža kompletnu informaciju, jer se odnosi na indeks što slijedi i u kojemu se rabi pojednostavljen repertoar grafema. (Grafem *ѡ* očigledno je ispao iz popisa na str. 553. greškom, jer postoji u indeksu.)

Popis oblika riječi poslužio je kao temelj za obratan indeks (str. 553-601), ali s određenim prilagodbama grafije, koje se pokazuju i u manjem broju oblika riječi (6192 u obratnome indeksu). Način pripreme materijala za obratan indeks prouzrokovao je i neke specifičnosti u smještaju pojedinih oblika riječi u azbučni red. Tako npr. spuštanje nadrednih slova u red bez dopunjavanja ispuštenih slova na kraju riječi ima za posljedicu ne samo to da iste oblike riječi treba tražiti na više različitih mjesta, već se u nekim slučajevima javljaju forme s neuobičajenim, odn. fiktivnim završecima koji u jeziku realno nisu postojali, usp. *рече* = *рече* i *ре/ч/*.

Čini nam se da oba zadnja indeksa na svoju štetu previše inzistiraju na točnoj reprodukciji grafijskog lika riječi što otežava snalaženje u njima. Ipak, moramo naglasiti, da sve indekse smatramo izvanredno korisnom dopunom izdanja i uvjereni smo da će dobro ispuniti svoju osnovnu funkciju.

Možemo zaključiti da imamo pred sobom vrlo značajnu publikaciju koja postavlja temelje za sva daljnja istraživanja neboslužbenog prijevoda *Knjige malih proroka*.

ZDENKA RIBAROVA

NIKOLAOS HARTMUT TRUNTE, *СЛОВѢНЬСКЪИ ЯЗЫКЪ*. *Ein praktisches Lehrbuch des Kirchenslavischen in 35 Lektionen, Band 1 – Altkirchenslavisch*, Verlag Otto Sagner, München, 1997, str. 237. *Band 2 –*

Mittel- und Neukirchenslavisch, Verlag Otto Sagner, München, 1998, str. XXX, 418 + Beiheft: Sachweiser-Glossar, str. 421–520.

U novijoj slavističkoj znanosti osjeća se potreba za praktičnim udžbenicima staroslavenskoga jezika, koji s izražajnijom metodičkom aparaturom uvode studente u temeljnu slavističku problematiku. Priručnik takvog profila, koji gramatičko gradivo najstarijega slavenskoga književnog jezika raspoređuje u nastavne lekcije i pritom otkriva pozamašnu lekturu nadolazećim generacijama slavista, objavljuje profesor staroslavenskoga jezika sa Sveučilišta u Bonnu. Oslanjajući se na svoje devetogodišnje nastavno iskustvo, autor ističe da su kanonski staroslavenski tekstovi prilično dobro istraženi i gramatički opisani, stoga studente sa slavističkih katedara valja usmjeriti prema novijim tekstovima (redakcijama) koji su često teži. Osim posredovanja znanja staroslavenskoga jezika, Trunteov priručnik daje osnovni uvid u povijesnu gramatiku slavenskih jezika.

Prvi dio udžbenika (*Altkirchenslavisch*) pretežito se bavi kanonskim staroslavenskim tekstovima (lekcije 1–13). Temeljna znanja iz povijesne fonetike, u prvoj lekciji praktičnoga priručnika, zaokružuje uvod u slavenske jezike i ćirilično pismo – *Slavenski u krugu indoevropskih jezika, Razvrstavanje slavenskih jezika, Pradomovina Slavena i njihova ekspanzija, Bitne oznake slavenskih jezika, Od praslavenskoga do starocrkvenoslavenskoga glasovnog sustava, Ćirilična azbuka, Uvod u čitanje grčkoga, Od glasa do pismovnog znaka, Povijest slavenskih pisama*. Od lekcije 2–6 obrađuje se nominalna i pronominalna fleksija, zatim morfologija glagola (lekcije 7–10) što se već preklapa s jednim nacrtom sintakse (lekcije 8–12). Sljedeće lekcije (12–13) opisuju povijesni razvoj glasova od indoevropskoga do starocrkvenoslavenskoga. Važne činjenice o rječotvorbi nalaze se u 13. lekciji, a staroslavenski tekstovi u nenormaliziranom obliku s pratećim faksimilima ćiriličnih tekstova u 14. i glagoljskih tekstova u 15. lekciji. Trunte nastoji neobičan raspored gramatičkoga gradiva (tradicionalno je povijesna fonetika na početku, a ne na kraju nastave) opravdati činjenicom da se dijakronijska gramatika može smisleno obraditi samo u prethodnoj komparativnoj analizi jezika. Budući da ovaj priručnik treba osposobiti studenta da samostalno čita tekstove, uz iznimku prve lekcije, prirodno je očekivati originalne tekstove koji su u temeljima svake lekcije. Podjela prikaza gramatičkoga gradiva nadaje se iz potreba i karakteristika danoga teksta. U lekcijama 1–13 primjenjuju se isječci iz djela *Vita Constantini* u jednoj standardiziranoj verziji. Tekst nudi brojne prednosti – on je studentima,

upozorava autor, općenito još nepoznat i stoga potiče na čitanje, a ujedno ima veliko kulturnopovijesno značenje. Trunte vrlo rano, već u drugoj lekciji, uvodi u nastavni proces učenje aoristnih i participnih konstrukcija zahvaljujući njihovoj velikoj frekvenciji u tekstu *Vita Constantini*. Svaka lekcija sadrži zadatke, a među posebnim zadacima valja istaknuti prevođenje s njemačkoga jezika na staroslavenski (6., 7., 9. lekcija). Kao pomoć za ponavljanje gradiva služe brojne naputnice i gramatičko sadržajno kazalo na kraju knjige. Svaki tekst lekcije obogaćen je listom vokabulara. Gramatičko gradivo koje se iz didaktičkih razloga još nije obradilo u pojedinoj lekciji, ili u kasnijim lekcijama zadaje interpretacijske poteškoće, tumači se u rubrici *Komentar*. U knjizi se obrađuju i kratka sadržajna pitanja dok se opsežnije kulturnopovijesne informacije o povijesnom okružju navode pod natuknicom – *Obavijesti o kulturnopovijesnomu kontekstu (Hintergrundinformation)*. Čitavo je gradivo i grafički podijeljeno prema važnosti – ono što je najvažnije, npr. paradigme, navodi se nakon obrade teksta u posebnim okvirima. Opis glagoljske azbuke i njezine transkripcije autor nudi tek u 15. lekciji »zbog perifernoga značenja glagoljice u današnjoj slavistici«. Zaključno, može se kazati da je razvoj koji prožima slavenske jezike pri njihovu odvajanju iz indoeuropskoga jezika temelj prvoga dijela.

Moramo odmah reći da Trunteova ocjena o značenju glagoljice u današnjoj slavistici nije utemeljena, jer je u razdoblju posljednjih pedeset godina napravljeno mnogo na istraživanjima glagoljice, možda više nego u svim dotadašnjim razdobljima. Spomenimo samo da su objavljeni popisi i opisi najvažnijih i najbogatijih zbirki glagoljskih rukopisa (Arhiva HAZU, otoka Krka, *Berčićeve zbirke* Ruske nacionalne biblioteke u Petrogradu, Biblioteke Apostolica u Vatikanu, Bodleianske knjižnice u Oxfordu, Narodnoga muzeja u Pragu i dr.), ušlo se u trag više glagoljskih rukopisa i mnogih fragmenata, otkriveni su dosad nepoznati glagoljski rukopisi i fragmenti. Objavljena su kritička izdanja i faksimili cjelovitih glagoljskih rukopisa i tiskanih glagoljskih knjiga (među kojima su dvije temeljne liturgijske knjige – misal i brevijar), pa pojedini književni tekstovi: biblijski, apokrifni, hagiografski, stihovi. Objavljena je hrestomatija hrvatskih srednjovjekovnih književnih tekstova, u kojoj su se prvi put u javnosti pojavili mnogi glagoljski tekstovi. Objavljeno je nekoliko cjelovitih glagoljskih pravnih rukopisa (*Zakon vinodolski, Istarski razvod, Regula sv. Benedikta*). Počeo je izlaziti *Rječnik crkvenoslavenskoga jezika hrvatske redakcije* utemeljen na šezdesetak mahom glagoljskih izvora. Danas su glagoljski tekstovi predmetom i jezičnih istraživanja. Napokon, prije pedeset godina u Hrvat-

skoj je osnovana, zapravo obnovljena institucija za proučavanje u prvom redu glagoljske baštine (Staroslavenski institut) oko koje su okupljeni mnogi paleoslavisti, istraživači glagoljice. U časopisu *Slovo* i povremenoj publikaciji *Radovi Staroslavenskoga instituta* živo se raspravlja glagoljska problematika. Trunteova je ocjena u suprotnosti i s vlastitom nastavnom praksom koja potvrđuje da »studenti slavistike rado prigrljuju učenje glagoljske azbuke«.

Daljnja povijest staroslavenskoga jezika te temeljnih razvoja istočnoslavenskih i južnoslavenskih jezika tema je drugoga dijela (*Mittel- und Neukirchenslavisch*). Mlađe redakcije staroslavenskoga jezika glavna su okosnica druge knjige. Težište je na ruskocrkvenoslavenskome jeziku, ali se u obzir uzimaju i hrvatska, srpska i srednjobugarska redakcija staroslavenskoga jezika. U drugoj knjizi za istraživače hrvatskoga glagoljaštva posebno je interesantna 17. i 18. lekcija. Sedamnaesta lekcija predstavlja čakavskocrkvenoslavenski jezični sustav i ilustrira ga na uskrsoj pjesmi *H(ръст)ъ vskr(ъ)se iz mrtviъ* (tekst je preuzet iz studije Marije s. Agnezije Pantelić, *Elementi bizantske himnologije u hrvatskoglagojskoj himni*, *Slovo*, br. 17, Zagreb 1967.) te na jednom primjeru iz svjetovne proze (*Lucidar*). Glavne su tematske odrednice – *Hrvatski tip crkvenoslavenskoga jezika, Ime i etnogeneza Hrvata, Nastanak i procvat hrvatske države, Hrvatska u personalnoj uniji s Ugarskom, Kristijanizacija Hrvatske, Češko-hrvatske kulturne veze, Uglata glagoljica, Posebnosti hrvatskocrkvenoslavenskoga, Udaljavanje hrvatskih idioma od crkvenoslavenskoga jezika, Srednjovjekovna hrvatska svjetovna literatura, Tekstovi crkvenoslavenskoga jezika hrvatske redakcije, Jedna crkvenoslavenska uskrсна himna*. U 18. lekciji stoje počeci literarnoga djelovanja u zapadnoštokavskim dijalektima Bosne i Dubrovnika – *Nacrt povijesti Dubrovnika, Humanizam i renesansa u Južnih Slavena, Temeljna povijest Bosne, Zapadna varijanta ćirilskoga pisma, Štokavsko dijalektalno područje, Novoštokavske inovacije, Tekstovi dubrovačke i bosanske književnosti, Matija Divković – molitve u stihovima*. U čitavu drugom dijelu praktičnoga udžbenika autor je posvetio značajnih pedesetak stranica problematici hrvatskoga kulturnojezičnog srednjovjekovlja.

Svrha je priručnika da omogući studentima da samostalno, pomoću rječnika, na formalnoj i sadržajnoj razini, razumiju staroslavenske tekstove bez obzira iz kojega vremena ili područja dolaze. Knjiga je namijenjena i neslavistima – prvenstveno bizantolozima, teolozima, znanstvenicima koji se bave »kršćanskim Orijentom« i jezikoslovcima.

BORIS KUZMIĆ